

РОЗДІЛ 8

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 43.2(477):316.45; 343.2(477):331.1; 343.2(477):343.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/75>

СОЦІАЛЬНІ ТА ТРУДОВІ ПРАВА ЖІНОК У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

SOCIAL AND LABOR RIGHTS OF WOMEN IN PLACES OF DEPRIVATION OF LIBERTY: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Абдель Фатах А.С., PhD, доцент кафедри цивільного та господарського права
Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету внутрішніх справ

Гранкіна В.І., PhD, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена соціальним та трудовим правам жінок які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, зосереджуючи увагу на викликах, з якими вони стикаються, та можливостях для покращення. Автори наголошують на необхідності оцінювати ці права як з правової, так і з суспільної точки зору, щоб захистити та вдосконалити їх. У дослідженні висвітлюються перешкоди, з якими стикаються жінки, які відбувають покарання у в'язниці, такі як обмежений доступ до охорони здоров'я, адже жінки в місцях позбавлення волі часто не мають доступу до якісних медичних послуг, особливо у сфері репродуктивного здоров'я; недостатні освітні ресурси, і як наслідок: жінки в місцях позбавлення волі часто не мають можливості отримати освіту, що може ускладнити їх реінтеграцію в суспільство після звільнення; обмежені можливості працевлаштування, відсутність доступу до гідної роботи, що може призвести до бідності та маргіналізації після звільнення.

Автори наголошують на необхідності застосування міжнародних стандартів, які наголошують на особливому захисті жінок закладах відбування покарання, особливо вагітних жінок і тих, хто має дітей. У дослідженні підкреслюється важливість програм професійної підготовки як засобу сприяння успішній реінтеграції в суспільство після звільнення. У статті також наголошується на необхідності спрavedливих можливостей працевлаштування, рівної оплати праці, безпечних умов праці та боротьби з дискримінацією жінок в установах відбування покарання. Автори розглянувши проблемні питання практичної реалізації прав жінок, які засудженні до відбування покарання у вигляді позбавлення волі, закликають до запровадження комплексних реформ, включаючи: запровадження ефективних програм професійної підготовки, які відповідають ринку праці, що допоможе жінкам у місцях позбавлення волі отримати навички, необхідні для працевлаштування після звільнення; розширення доступу до соціальних послуг, таких як психологічне консультування та допомога у пошуку роботи, що допоможе жінкам у місцях позбавлення волі бути готовими успішно реінтегруватися в суспільство; запровадження заходів щодо запобігання дискримінації жінок у місцях позбавлення волі тощо.

Ключові слова: соціальні права, трудові права, жінки, установи відбування покарання, ресоціалізація.

The article focuses on the social and labor rights of women serving prison terms, focusing on the challenges they face and opportunities for improvement. The authors emphasize the need to evaluate these rights from both a legal and social point of view in order to protect and improve them. The study highlights barriers faced by women in prison, such as limited access to health care, as women in prisons often lack access to quality health services, particularly in the area of reproductive health; insufficient educational resources, and as a result: women in prisons often do not have the opportunity to get an education, which can make it difficult for them to reintegrate into society after release; limited employment opportunities, lack of access to decent work, which can lead to poverty and marginalization after release.

The authors emphasize the need to apply international standards that emphasize the special protection of women in prisons, especially pregnant women and those with children. The study highlights the importance of vocational training programs as a means of facilitating successful reintegration into society after release. The article also emphasizes the need for fair employment opportunities, equal pay, safe working conditions and combating discrimination against women in penal institutions. Having considered the problematic issues of the practical implementation of the rights of women sentenced to imprisonment, the authors call for the introduction of comprehensive reforms, including: the introduction of effective professional training programs that correspond to the labor market, which will help women in places of imprisonment to acquire the skills necessary for employment after dismissal; increasing access to social services, such as psychological counseling and job search assistance, which will help women in prisons be ready to successfully reintegrate into society; introduction of measures to prevent discrimination against women in prisons, etc.

Key words: social rights, labor rights, women, penal institutions, resocialization.

Останніми роками права засуджених осіб які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі у кримінально-виконавчих установах привертають значну увагу, оскільки суспільство прагне до більш справедливої та інклюзивної системи кримінального правосуддя. Однак серед цих розмов є група осіб, яка потребує особливої уваги – жінки, які засудженні до позбавлення волі – і їхні соціальні та трудові права. Важливо оцінити ці права як з юридичної, так і з суспільної точки зору, а також переконатися, що вони належним чином захищені та дотримані. Питання, яке розглядається, є багатограним і стосується не лише законодавчої бази, а й суспільного сприйняття засуджених жінок.

Попри значний прогрес, досягнутий за останні роки, все ще існує безліч перешкод, які заважають жінкам які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, отримати необхідну підтримку та реалізувати передбачені законодавством можливості. Становище таких жінок висвітлює потребу в комплексних реформах, спрямованих на розв'язання унікальних проблем, щоб забезпечити справедливе ставлення та рівні можливості.

За стінами кримінально-виконавчих установ жінки стикаються з численними перешкодами, які ускладнюють і без того обтяжливий досвід засудження до позбавлення волі. Вони борються з обмеженим доступом до медичної

допомоги, недостатніми освітніми ресурсами та обмеженими можливостями працевлаштування – чинниками, які увічнюють цикли нерівності як у виправних закладах, так і після повернення в суспільство після звільнення.

За даними опитування SPACE, Україна посідає 9-те місце в Європі за кількістю ув'язнених. В Україні цей показник на рівні 126 ув'язнених на 100 000 мешканців, зокрема жінок, які перебувають в установах виконання покарань, становили 5% від загальної кількості осіб засуджених до позбавлення волі. Щодо гендерного розподілу, то 50253 – чоловіки, з них 38 – неповнолітні, і 2610 ув'язнених – жінки, з них 4 – неповнолітні [1].

Виходячи зі статистичних даних жінки набагато рідше скоюють злочин, ніж чоловіки. До того ж коло злочинів, які вони вчиняють, відрізняється від злочинів, які здійснюють чоловіки. Переважна більшість жінок засуджені за злочини, пов'язані з наркотиками чи власністю (крадіжки, шахрайство) скоєними з метою підтримки сім'ї або для підтримки наркотичної залежності й лише невелика частина – за насильницькі злочини (вбивство та завдання тілесних ушкоджень) [2].

Жінки, які потрапляють до системи кримінального правосуддя, швидше за все будуть складними та вразливими особами, з різноманітними проблемами: проблемами психічного здоров'я, зловживання психоактивними речовинами, потерпання від різного роду насильства (емоційного, фізичного та сексуального) як в дитинстві, так і зрілому віці. Як правило, засуджені є особами молодого віку, безробітними, які мають низький рівень освіти, отримали виховання в родині де один із батьків або обидва вели асоціальний образ життя. Окрім того, такі жінки, як правило, мають обов'язки поза межами закладу відбування покарання – є єдиними законними представниками неповнолітніх осіб, які перебувають на їх утриманні. Вищезазначений «портрет» жінок, які відбувають покарання визначає їх відмінність від чоловіків, визначаючи специфічність умов їх тримання, а також особливості запровадження та реалізації соціально-трудових прав.

Виходячи з вищевикладеного, світовою спільнотою було визнано, що для покращення результатів для жінок у системі кримінального правосуддя потрібен інший підхід. Міжнародні конвенції та принципи підкреслюють необхідність особливого захисту жінок які перебувають у місцях відбування покарання, зокрема вагітних жінок і жінок з дітьми.

Міжнародні стандарти включають: Мінімальні стандарти правила поведінки в'язнями затверджені Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 70/175 від 17.12.2015 [3]; Звід принципів захисту всіх осіб під вартою або ув'язненням у будь-якій формі від 09 грудня 1988 року затверджені Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 43/173 [4]; Основні принципи поведінки в'язненими від 14 грудня 1990 року затверджені Резолюцією Генеральної Асамблеї 45/111 [5]; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки чи покарання прийнята Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 39/46 від 10 грудня 1984 року [6]; Кодекс поведінки для посадових осіб правоохоронних органів 17 грудня 1979 року Резолюція Генеральної Асамблеї 34/169 [7]; Правила щодо поведінки з жінками-в'язнями та заходів покарання для жінок-правопорушниць, не пов'язаних із позбавленням волі від 21 грудня 2010 року (далі – Бангкокські правила) [8]. Поміж багатьох інших міжнародних і регіональних документів вони становлять фундаментальні принципи, які діють у переважній більшості систем відбування покарань по всьому світу.

З метою забезпечення дотримання закріплених принципів недискримінації жінок і дівчат, особи, відповідальні за управління жіночими установами відбування покарань, окрім вищезазначених міжнародних актів повинні керува-

тися: Пактом про громадянські та політичні права 1966 року [9]; Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права 1966 року [10]; Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року [11]; Декларацією про ліквідацію насильства щодо жінок 1993 року [12] і Конвенція про права дитини 1989 року [13].

Виходячи зі змісту міжнародних актів, а саме закріплених в них стандартах та принципах щодо жінок передбачено дворівневий захист: загальний захист на тих самих засадах, що й для чоловіків, і спеціальний захист для їхніх потреб як жінок.

На національному рівні, Кримінально-виконавчий кодекс України [14] є основним правовим документом, який регулює порядок відбування покарання. Існують також підзаконні акти, які регулюють окремі питання відбування покарання особами, засудженими до позбавлення волі.

На національному рівні так само як і на міжнародному передбачено гендерно-диференційований підхід до відбування покарання жінками який характеризується відмінностями у матеріально-побутовому забезпеченні засуджених, специфіці праці, умов відбування покарання вагітних жінок та неповнолітніх.

Одним із положень закріплених міжнародними та національними актами є правило розподілу засуджених відповідно до якого забороняється одиночне ув'язнення жінок. Окрім того, згідно з Бангкокськими правилами, жінки розміщуються у пенітенціарних установах поблизу місця їхнього проживання або місць соціальної реінтеграції [8].

На практиці забезпечити виконання цього правила є проблематичним, адже кількість установ відбування покарання для жінок в Україні відносно невелика, що своєю чергою ускладнює завдання щодо розподілу жінок поруч із сім'єю.

Це спричинити виникнення певних негативних наслідків коли жінка з часом може втратити зв'язок із сім'єю, знайомими, навіть з дітьми. Підтримання зв'язків із сім'єю та громадою має вирішальне значення для соціальної стабільності та емоційного добробуту жінок.

Також на національному рівні пріоритетними є гендерні питання пенітенціарної політики спрямовані на захист: материнства, вагітності, грудного вигодовування.

Чинне кримінально-виконавче законодавство передбачає певні відмінності щодо правового статусу вагітних жінок або жінок, які мають дитину, надаючи таким особам додаткові гарантії з урахуванням інтересів дитини та можливості таких жінок здійснювати свої батьківські права та обов'язки.

Щоб відповідати потребам вагітних жінок та жінок з дітьми законодавством передбачається досить гнучкий режим відбування покарання включаючи гарантоване право засуджених жінок, які мають дітей віком до трьох років можливість проживання з дітьми в будинках дитини при виправних колоніях до досягнення ними трирічного віку, якщо мати сумлінно виконує свої материнські обов'язки.

Більш широкими гарантіями користуються засуджені жінки, яким дозволено проживання за межами установ виконання покарань у зв'язку з вагітністю, пологами та народженням дитини. Пунктом 3.2 Положення про будинки дитини [15] при виправній колонії передбачено право жінки, дитина якої перебуває у такому будинку, працювати за власним бажанням, відвідувати родичів, опікунів чи дитячий будинок, а також здійснювати короткострокові виїзди за межі колонії. колонії.

Вагітні жінки, які засуджені до позбавлення волі, мають особливі потреби у здоров'ї та повинні отримувати належний допологовий та післяпологовий догляд. Тому жіночі пенітенціарні заклади повинні мати спеціальні умови для вагітних жінок і породіль всіляко уникаючи випадків пологів у в'язниці.

Кримінально-виконавчим кодексом передбачено, що у разі пологів, хвороби засуджених або їхніх дітей вони

можуть поміщатися в місцеві лікувальні заклади охорони здоров'я. Зокрема, засуджена жінка має право на вільний вибір лікаря, закладу охорони здоров'я. Хоча таке право передбачено, але Порядком надання медичної допомоги засудженим [16] залишається неврегульованим питання: коли засуджені жінки направляються до лікувального закладу для пологів, скільки вони можуть перебувати у лікарні у післяпологовий період, як організовується цей процес, чи забезпечується жінка одягом та іншими речами для новонародженої дитини.

Нагальним є питання задоволення особливих харчових потреб вагітних жінок, які знаходяться в установах відбування покарання, включаючи забезпечення таким особам спеціальної дієти та можливості регулярних фізичних вправ, рухової активності на свіжому повітрі. Не дивлячись на те, що ст. 141 Кримінально-виконавчого кодексу передбачає право матерів-годувальниць і вагітних жінок на одержання продуктових посилок (передач) в асортименті, який визначається медичним висновком, але на практиці, на жаль, це право належним чином не забезпечується [14].

Не менш важливим є питання ресоціалізації засуджених жінок. Адже на Державну кримінально-виконавчу службу України покладено не лише виконання покарань, але й сприяння ресоціалізації засуджених, запобігання їх стигматизації, вжиттю заходів щодо повернення до нормального життя після відбуття покарання.

Соціально-виховна робота є одним з основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених. Соціально-виховна робота із засудженими охоплює декілька напрямів, зокрема: освіту, працевлаштування, самозайнятість, допомогу в подоланні алкогольної та наркотичної залежності тощо. Для кожного з цих напрямів є затверджені положення. Основними засобами виправлення та ресоціалізації засуджених в Україні є: громадсько-корисна, соціально-виховна робота, загальноосвітня та професійна підготовка, громадський вплив [14].

Загальні засади соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк передбачені Законом України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають або відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк». Даним нормативним актом регулюються питання: підготовки до звільнення осіб які відбувають покарання у вигляді обмеження та позбавлення волі, повноваження суб'єктів соціального патронажу, засади участі у соціальній адаптації підприємств, установ та організацій, об'єднань громадян, а також фізичних осіб з метою забезпечення правового регулювання відносин, спрямованих на реалізацію такими особами прав і свобод, передбачених Конституцією та законами України [17].

Тип і якість заходів і програм для засуджених жінок, а також рівень їх доступності є основою успіху зусиль соціальної реінтеграції у закладах відбування покарання. Діяльність, передбачена для таких жінок, повинна дозволити їм жити законослухняним життям після звільнення, особливо шляхом підвищення їхніх професійних навичок і підвищення рівня освіти.

Пропонування програм професійного навчання та розвитку навичок жінкам, які відбувають покарання, має вирішальне значення для їх успішної реінтеграції в суспільство, збільшує їхні шанси знайти значущу роботу та зменшує ризик рецидиву.

Адже жінки які відбувають покарання, як правило, з маргіналізованих і знедолених верств суспільства та на момент ув'язнення вони або були безробітними або працювали на випадкових роботах, що і стало причиною скоєння правопорушення через бідність та відсутність економічної свободи. Надаючи таким жінкам адекватні та рівні можливості для професійного навчання в установах відбування покарання і таким чином допомагаючи їм отримати

роботу після звільнення, в'язничні органи можуть зробити величезний внесок у їх соціальну реінтеграцію. Навчання та робота, що надаються, мають відповідати потребам ринку праці та мати на меті підвищити реальні шанси жінок отримати прожитковий мінімум після звільнення.

Можливі сфери професійного навчання для жінок які відбувають покарання можуть включати: адміністративні навички, основи бухгалтерського обліку та аудиту, комп'ютерні навички, малярство та декорування, кулінарія/обслуговування, садівництво, перукарська справа, пошиття одягу тощо. З метою реалізації програм професійного навчання адміністрація пенітенціарних установ може налагодити партнерство із зовнішніми службами та неурядовими організаціями. Це дозволить жінкам налагодити зв'язки з організаціями, які можуть у майбутньому допомогти їм з працевлаштуванням після звільнення.

На жаль, коли справа доходить до жінок, які перебувають в закладах відбування покарання, увага зазвичай зосереджується на їхньому виправленні та реабілітації, а не на їхніх правах як працівників.

Відповідно до положень глави 18 Кримінально-виконавчого кодексу присвяченій правовому регулюванню праці засуджених до позбавлення волі, засуджені мають право: працювати на добровільній основі як за договором цивільно-правового характеру, так і трудовим договором, бути залучені до праці без оплати лише до певних робіт. Праця засуджених оплачується відповідно до її кількості і якості. На особовий рахунок засуджених зараховується не менш як 50% нарахованого їм місячного заробітку. Засуджені мають право на загальнообов'язкове державне соціальне страхування і пенсійне забезпечення [14].

Важливо звернути увагу на питання рівності жінок у сфері працевлаштування. Така рівність не повинна бути формальною, декларативною, а повинна практично реалізовувати положення Стаття 11 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок яка наголошує на вжитті усіх належних заходів для усунення дискримінації жінок у сфері зайнятості з метою забезпечення на основі рівності чоловіків і жінок однакових прав, зокрема: «право на працю як невід'ємне право всіх людей»; «право на однакові можливості працевлаштування...»; «право на вільний вибір професії та роботи...»; «право на рівну винагороду, включаючи пільги...», а також на рівне ставлення при оцінці якості роботи»; «право на соціальне забезпечення...»; «право на охорону здоров'я та безпеку в умовах праці...» [11].

Таким чином, жінки, які відбувають покарання, повинні мати доступ до справедливих і рівних можливостей працевлаштування під час відбування покарання. Праця допоможе жінкам підтримувати себе і свої сім'ї. Через те, що багато жінок, які відбувають покарання, є головними годувальниками своїх сімей, то праця дозволить їм отримувати дохід, який вони можуть використовувати для підтримки своїх дітей, літніх батьків та інших близьких.

Окрім того, забезпечення того, щоб жінки перебуваючи в закладах відбування покарання отримували справедливую оплату за свою працю окрім сприяння розширенню економічних можливостей жінок, сприяє їх реабілітації, підвищуючи ймовірність успішної реінтеграції в суспільство після звільнення.

Надзвичайно важливо забезпечити жінкам у в'язницях безпечні та здорові умови праці. Це включає належне навчання, належне обладнання та заходи для запобігання експлуатації та зловживань. Створення сприятливого робочого середовища має важливе значення для їх росту та розвитку.

Навчання та робота, що надаються жінкам засудженим до позбавлення волі, мають відповідати потребам ринку праці та мати на меті підвищити реальні шанси жінок отримати прожитковий мінімум після звільнення. Програми, до яких можуть мати доступ жінки, як правило,

включають види діяльності, які вважаються придатними для жіночої статі, такі як шиття та прибирання. Це означає, що в'язниці продовжують нав'язувати жінкам зразки для наслідування, які існують у суспільстві, тим самим не допомагаючи їм подолати обмеження, накладені стереотипними уявленнями.

Висновок. Підсумовуючи, визнання та забезпечення соціально-трудових прав засуджених жінок до позбавлення волі має вирішальне значення для сприяння їх гідності, розширення можливостей та успішної реінтеграції в суспільство. Розв'язувати проблеми, з якими вони сти-

каються в доступі до можливостей працевлаштування, підтримуючи їхню професійну підготовку та борючись зі стигмою та дискримінацією. Серед можливостей, які існують для забезпечення соціальних та трудових прав жінок у місцях позбавлення волі, можна виділити наступні: вдосконалення законодавства та правозастосовної практики; розширення доступу жінок до соціальних послуг та заходів підтримки; проведення заходів щодо запобігання сексуальному та гендерному насильству в місцях позбавлення волі; Забезпечення рівних можливостей для жінок у сфері праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Council of Europe. Рівень ув'язнення в ЄС та Україні продовжує знижуватись: оприлюднена щорічна кримінальна статистика Ради Європи – Офіс Ради Європи в Україні – www.coe.int. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/europe-s-imprisonment-rate-continues-to-fall-council-of-europe-s-annual-penal-statistics-released> (дата звернення: 25.09.2023).
2. Жіноча злочинність та її запобігання. *Тростянецький районний суд Сумської області*. URL: <https://tr.su.court.gov.ua/sud1818/press-centr/news/408493/> (дата звернення: 25.09.2023).
3. EuroPris: Promoting Professional Prison Practice | » United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Mandela Rules). *EuroPris: Promoting Professional Prison Practice* |. URL: <https://www.europris.org/file/united-nations-standard-minimum-rules-for-the-treatment-of-prisoners-the-mandela-rules-2/> (date of access: 25.09.2023).
4. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями: Правила від 30.08.1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (дата звернення: 25.09.2023).
5. [5] Basic Principles for the Treatment of Prisoners : General Assembly resolution 45/111 of 14.12.1990. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-treatment-prisoners> (date of access: 25.06.2023).
6. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment : General Assembly resolution of 10.12.1984. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading> (date of access: 25.09.2023).
7. Code of Conduct for Law Enforcement Officials : General Assembly resolution 34/169 of 17.12.1979. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/code-conduct-law-enforcement-officials> (date of access: 25.09.2023).
8. United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules) : the United Nations General Assembly of 21.10.2010. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-rules-treatment-women-prisoners-and-non-custodial> (date of access: 25.09.2023).
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 25.09.2023).
10. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 25.09.2023).
11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 18.12.1979 р. : станом на 6 жовт. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 25.09.2023).
12. Declaration on the Elimination of Violence against Women : General Assembly resolution 48/104 of 20.12.1993. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women> (date of access: 25.09.2023).
13. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 р. : станом на 20 листоп. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 25.09.2023).
14. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV : станом на 22 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 25.09.2023).
15. Про затвердження Типового положення про будинок дитини при виправній колонії : Наказ М-ва юстиції України від 21.03.2013 р. № 500/5/219 : станом на 16 трав. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0471-13#Text> (дата звернення: 25.09.2023).
16. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі : Наказ М-ва юстиції України від 15.08.2014 р. № 1348/5/572 : станом на 21 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14#Text> (дата звернення: 25.09.2023).
17. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 17.03.2011 р. № 3160-VI : станом на 20 січ. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17#Text> (дата звернення: 25.09.2023).